

27. Солдатенко В.Ф. Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди / В.Ф. Солдатенко. – К., Парламентське вид-во, 2011. – 568 с.
28. Солдатенко В. Чому і як готувалося антигетьманське повстання / В. Солдатенко // Дзеркало тижня. – 2008. – № 41. – 1 лист.
29. 1918 год на Украине / сост., науч. ред., предисл. и коммент. д.и.н. С.В. Волкова. – М. : Центрполиграф, 2001. – 414 с.

The article highlights the main provisions of the statute, the structure and main activities of Ukrainian rural Union day Ukrainian State. Investigates causes antyhetmanskoji focus management actions personally Union and its chairman S. Petliura.

Key words: All-Union Zemsky (GBS), local governments, Ethnography, Petliura, P. Skoropadsky.

Отримано: 13.09.2012

УДК 377.8:378(477-25)=(162.1)

І. В. Міщенко

ДІЯЛЬНІСТЬ РОБІТНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТІВ У ЖИТОМИРІ ТА МАРХЛЕВСЬКУ ПРИ ПОЛЬСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ (30-і рр. ХХ ст.)

У статті розглянуто найважливіші аспекти діяльності Мархлевського та Житомирських денного і вечірнього робітфаків при Польському педагогічному інституті в 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: освіта поляків, Польський педагогічний інститут, Мархлевський робітфак, Житомирський робітфак.

В 1925 р. у східній Волині був створений польський національний район з центром у с. Довбиш, яке згодом перейменували на честь польського революціонера Юліана Мархлевського.

Мархлевський район мав стати моделлю для створення в майбутньому «червоної Польщі» після неодмінного (на думку радянських ідеологів) здійснення там соціалістичної революції. Для зміцнення контролю і поширення свого впливу на населення уряд УСРР значну увагу приділяв розвитку освіти польської національної меншини: збільшенню мережі польських шкіл, відкриттю педагогічних курсів, технікумів та ін. У національних школах, які повинні були стати початковим «знаряддям диктатури пролетаріату в справі виховання молоді», встановлювався значний контроль за змістом навчання, складом учнів і добором учительських кадрів. Тому школи постійно зазнавали чисток від «класово-ворожих» елементів.

Учителів поділяли на три категорії: комсомольці-партійці, вихованці радянських педтехнікумів, представники старого учительства, до якого радянські органи влади ставилися з підозрою і особливою недовірою. Через безперервні чистки було поширене явище гострої нестачі кадрів для національних шкіл, відповідно партійне керівництво було змушене постійно дбати про їх підготовку.

Тому, зрозуміло, що першочерговим завданням радянських органів влади у сфері освіти була підготовка «червоних учителів» –

провідників політики комуністичної партії у життя. З цією метою у 1922 році було організовано Польські педагогічні курси в Києві.

Подальший розвиток мережі польських національних шкіл вимагав підготовки все більшого числа вчительських кадрів. Саме тому в 1924-1925 навчальному році в Києві був відкритий польський технікум, який було реорганізовано з польських педагогічних курсів.

Центром підготовки національних науково-педагогічних кадрів став створений у 1930 році в Києві Польський інститут соціального виховання (Інститут народної освіти) невдовзі реформований у Польський педагогічний інститут. Це був єдиний в СРСР (і в Україні зокрема) вищий польський навчальний заклад.

При ньому існував цілий ряд середніх навчальних закладів. Крім педагогічного технікуму в Києві, у 1932 р. один за одним були створені інші середні спеціальні навчальні заклади, як-от, Проскурівський польський педагогічний технікум, Мархлевський робітничий факультет, Житомирський робітничий факультет. У 1932 р. в Житомирі було створено денний та вечірній польські педагогічні робітфаки при Київському польському педагогічному інституті, які діяли як один навчальний заклад – польський робітфак [1, арк.5].

Відомостей за перші роки роботи практично не збереглося. Відомо, що з початку свого існування робітфак не мав ні приміщення, ні викладачів для проведення занять. Лише в кінці жовтня 1934 р. питання з приміщенням було тимчасово вирішено – було складено угоду, за якою Житомирський механічний технікум здавав у користування Польському робфаку 4 аудиторії з усім обладнанням для проведення занять до першого липня 1935 р. [2, арк.47]. Крім того, механічний технікум надавав кімнату для лекцій і канцелярії; дозволялось використовувати хімічну і фізичну лабораторію; політкабінет, за що робітфак сплачував механічному технікуму 4 тис. крб. на рік [2, арк.47].

Директором робітфаку був призначений Іван Іванович Кравчук [1, арк.15]. При робітфаку існував гуртожиток на 50 студентів. Інші проживали на приватних квартирах, за які робітфак платив по 10 крб. на міс. [1, арк.73]. Зокрема, станом на 1 січня 1935 р. на приватних квартирах проживало 37 студентів [1, арк.15].

Крім того, при робітфаку функціонував інтернат, в якому проживали студенти та адміністрація [1, арк.15]. Харчування студентів організовувалося в столовій механічного технікуму. Денна вартість харчування становила 1 крб. 60 коп.: сніданок і вечеря по 35 коп., обід – 90 коп. [1, арк.22]. Це коштувало на 60 коп. на день більше, ніж витрачали на харчування студенти Проскурівського польського педагогічного технікуму, та на 10 коп. на день більше в порівнянні з витратами на ці цілі викладачів [3, арк.114].

У 1934-35 навчальному році на робітфаці навчалось 72 студенти. При вступі на навчання перевага надавалась представникам польської меншини. Більшість із них походила з колгоспників і бідняків [1, арк.72].

Партійні та радянські органи систематично стежили за благонадійністю робітфаківців. У квітні-травні 1935 р. студентів робітфаку пе-

ревіряли на «політично відповідних». За висновком комісії, сім осіб не відповідало цим вимогам і їх було виключено з робітфаку [1, арк.72].

Разом з тим, у 1935 році на час випуску в робітфаці навчався 121 студент. Таке зростання кількості студентів пояснюється тим, що в квітні-травні 1935 р. був ліквідований Бердичівський польський робітничий факультет, а його 54 студенти перевели до Житомирського робітфаку [3, арк.67].

У 1935 р. повний курс навчання робітфаку закінчили 73 студенти, 53 з яких було рекомендовано до вступу на навчання в Польський педагогічний інститут в Києві [1, арк.87].

Велика увага з боку партійного керівництва приділялась викладацьким кадрам. На 1935 р. при робітфаці працювало 10 викладачів: три штатних, всі інші – за сумісництвом. Вісім з них були позапартійні; 5 мали вищу освіту, 3 незакінчену вищу, 2 середню; за соціальним становищем вони представляли вихідців із службовців, селян і робітників [3, арк.58].

У робітфаці вивчались такі навчальні дисципліни, як історія ВКП(б) і КП(б)У, математика, фізика, хімія, природа, польська мова, російська мова та література, військова справа та ін.

Через нестачу педагогічних кадрів часто викладачі мали дуже велике навантаження, читаючи дисципліни «широкого профілю». Так, викладач Гурманіцька читала на робітфаці фізику, астрономію, хімію та природу; Патек викладав географію, військову справу, фізкультуру та ін. [3, арк.76].

Так само, як і в інших навчальних закладах, зокрема польських, робітфак у Житомирі не оминули чистки. Так, 1 січня 1935 р. з роботи було «знято» директора І. І. Кравчука. Виконувачем обов'язки директора спочатку був призначений Новак, а згодом – Май [3, арк.1]. Але, вочевидь, новопризначений директор не виправдав сподівань партійного керівництва, оскільки вже через півроку роботи його звільнили з посади і репресували [3, арк.130].

Після чистки було проведено реорганізацію робітфаку. Встановлений термін навчання складав три роки. Мовою навчання оголошувалась виключно польська [3, арк. 20]. На місце директора робітфаку призначили колишнього директора Проскурівського польського педагогічного технікуму Фойну.

У тому ж 1935 р. в зв'язку із закінченням договору про оренду аудиторій механічного технікуму, керівництву робітфаку доводилось постійно шукати інше приміщення для проведення занять. Так, після оренди приміщення по вул. Мархлевського, 12, у серпні робітфак змушений був «переїхати» і розгорнути роботу в будинку за адресою вул. Карла Маркса, 41.

Останній набір до робітфаку було проведено восени 1935 р. Тоді на навчання прийняли 90 студентів, зокрема 89 приїжджих і одного місцевого [3, арк.139]. Робітфак проіснував до кінця 1935 р. і на початку 1936 р. був ліквідований разом із 2-річним польським педагогічним інститутом у Києві.

Крім того, з 1932 р. в м. Мархлевськ – адміністративному центрі Мархлевського району Житомирської області діяв поль-

ський робітничий факультет при Київському польському педагогічному інституті [3, арк.41].

На жаль, достовірних даних про його існування в роки не збереглося, ймовірно, через те, що у 1933 р. багато документів було знищено.

Відомо, що у 1934 р. робітфак нараховував 103 студенти, основна маса яких були дітьми колгоспників віком 15-16 років, які закінчили 6-7 класів сільських шкіл [4, арк.70]. Перевага при вступі надавалась полякам (українців було не більше 9%) [4, арк.41].

Директором цього робітфаку працював Юліан Квасневський, 1904 року народження, поляк за національністю, робітник за соціальним походженням, позапартійний. Він закінчив Київський польський педагогічний інститут, здобувши фах викладача математики. До призначення на посаду директора його педагогічний стаж складав 10 років [5, арк.67].

Поряд із директором, на робітфаці працювало ще чотири штатних викладачі: Т.М. Хабовська, полячка за національністю і за соціальним походженням із робітників. Її суспільну активність визначало членство у АКСМ України (з 1930 р.). Викладачка також закінчила Київський польський педагогічний інститут й мала 2-річний педагогічний стаж. Викладала польську і російську мови. У свої 19 років вона водночас виконувала обов'язки завідувача навчальної частини робфаку [5, арк.23]; Н.В. Крупчинська – 24 роки, українка, позапартійна. За соціальним походженням була з службовців. Закінчила Київський ППІ. Її педагогічний стаж налічував 3 роки, викладала фізику [5, арк.33]; М.А. Шимаковська – 30 років, полячка, позапартійна. Закінчила Київський ППІ. Серед усіх викладачів була найдосвідченішою, маючи педагогічний стаж 10 р. Викладала на робітфаці хімію і географію [5, арк.48]; І.К. Гончар – 24 роки, українець, народився в с. Шандра Ржищівського району, за соціальним походженням із селян-колгоспників. Член ВЛКСМ. Закінчив педтехнікум й мав 2-річний педагогічний стаж роботи. Викладав українську мову. Отже, педагогічний колектив робітфаку був молодим, але досить компетентним. Чотири з п'яти педагогів мали вищу і один – середню технічну педагогічну освіту. За національністю вони були представлені поляками (60%) і українцями (40%). Всі члени колективу мали педагогічний стаж роботи від 2 до 10 років.

У серпні 1934 року Мархлевський польський педагогічний технікум був ліквідований під приводом переведення його до Києва [6, арк.40]. У зв'язку з цим, робітфаку були «передані» все господарське і навчальне обладнання ліквідованого технікуму [6, арк.42] та продукти і працівники столової технікуму. Крім того, на прохання директора за Мархлевським робітфаком була закріплена ділянка землі загальною площею 27,5 га, яка раніше належала технікуму [6, арк.32].

При робітфаці існував гуртожиток із 7 «будинків». У першому, другому і четвертому жили студентки; в третьому, п'ятому, шостому і сьомому – студенти [7, арк.11]. В кожну кімнату призначався староста, який відповідав за санітарний стан. Староста щодня призначав чергових, вони повинні були прибирати кімнату тричі на день. Умови проживання в гуртожитку були досить скромними:

- на дві кімнати – 1 відро для води і 1 кружка;
- в кожній кімнаті таз для умивання;
- один стіл і лавки в залежності від кількості людей, які проживали в кімнаті;
- одна чи дві лампи, ящик для паперів тощо [8, арк.15].

У кімнатах заборонялося: палити; лягати на ліжку взутими; класти речі під подушку чи матрац; лягати спати пізніше 10 вечора; організовувати танці і шумні ігри; приймати на ніч сторонніх осіб [8, арк.18].

Для тих студентів, яким не вистачало місця в гуртожитку, а також для інтернату, робітфак винаймав окремі кімнати. Так, у 1934 р. робітфак винаймав кімнату на 12 осіб у Каспера Туровського, за що сплачував 60 крб. на міс. Водночас, у Каміли Ковальської орендували кімнату на 10 осіб по 50 крб. на міс. [9, арк.97]; Фелікс Сіцінський здавав 2 кімнати для інтернату на 15 осіб вартістю 65 крб. на міс [9, арк.69].

Щомісяця студенти отримували стипендію. У 1934-1935 навчальному році вона складала 45 крб. на місяць. Цікаво, що стипендія протягом року могла змінюватись в залежності від кількості студентів [10, арк.202].

На робфаці у 1934-35 навчальному році найбільше уваги приділялося вивченню математики, польської мови, фізики, хімії та ін., менше – історії, географії і політекономії. На кожному курсі вихованці проходили військову підготовку. Військовий керівник мав військові знання та навички (не нижче п'ятої категорії піхотного командира, або не нижче третьої категорії, якщо він мав вищу освіту) [10, арк.238].

Таким чином, робітфак проіснував до 1935 р., коли його було ліквідовано разом із багатьма іншими польськими навчальними закладами. Вочевидь, із робітфаку встигли випустити близько 100 осіб. Частина з них була рекомендована на вступ до польських технікумів. Більшість же направлялись на роботу в сільські польські школи молодшого концентру. Оскільки викладачі робітфаку практично не мали педагогічного стажу та багато з них викладали змішану польсько-українською, чи польсько-російською мовами, випускники проводили роботу на селі відповідної якості.

Таким чином, можемо стверджувати, що створення середніх навчальних закладів при Польському педагогічному інституті було лише тимчасово необхідним заходом для проведення у життя планів комуністичної партії.

При влаштуванні на викладацьку роботу не було обмежень ні у віці, ні в соціальному походженні, ні в партійності. Викладачі в більшості своїй не мали належної освіти та педагогічного стажу, викладаючи українською чи російською мовами. Відповідно навчали студентів, які по закінченні інституту мали викладати в польських школах (практично не володіючи польською мовою).

Список використаних джерел:

1. Державний архів Житомирської області. – Ф. Р-2542. – Оп.1. – Спр.1: Витяги з наказів. Навчальні плани і звіти. Списки викладачів і сту-

- дентів. Короткі характеристики випускників. Протоколи педагогічних рад. – 1934-35 рр. – 189 арк.
2. Державний архів Житомирської області. – Ф. Р-2542. – Оп.1. – Спр.2: Договір на наймання приміщень для робітфаку. Бухгалтерські документи. – 1934-35 рр. – 62 арк.
 3. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р-2597. – Оп.1. – Спр.1. Переписка с обласним відділом народної освіти з питань підготовки до нового навчального року, організації учительських курсів; накази по технікуму, протоколи засідань методичного комітету, звіти та інформації про стан навчально-виховної роботи, списки студентів і відомості на видачу їм стипендії, характеристики курсантів річних учительських курсів. – 1933-1934. – 413 арк.
 4. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р-3265. – Оп.1. – Спр.1. Статистичні відомості про виконання виробничого плану за 1934 р. – 29.11.34-3.07.35 р. – 73 арк.
 5. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р-3265. – Оп.1. – Спр.1. Статистичні відомості про виконання виробничого плану за 1934 р. – 29.11.34-3.07.35 р. – 73 арк.
 6. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р-3265. – Оп.1. – Спр.2. Накази. – 23.08.34-8.07.35 рр. – 53 арк.
 7. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р-3265. – Оп.1. – Спр.3. Переписка з фінансових питань. – 27.08.34-10.10.35 рр. – 14 арк.
 8. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р-3265. – Оп.1. – Спр.4. Переписка про відпуск продуктів. – 27.08.34-14.01.35 рр. – 23 арк.
 9. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р-3265. – Оп.1. – Спр.8. Циркуляри, накази по робфаку. – 1934-1935 рр. – 103 арк.
 10. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р-3265. – Оп.1. – Спр.9. Контрольні роботи. – 1935 р. – 253 арк.

The functioning of Marhlevski and Zhytomyr's labour departments in the 30-ies of XX century was analyzed in this article. Source base for this research are materials from archives.

Key words: education of Poles, Polish Pedagogical Institute, Marhlevski labour department, Zhytomyr's day labour department, Zhytomyr's evening labour department.

Отримано: 12.09.2012

УДК 94(477)«1931»:314.151.3-054.74

І. В. Рибак

ДЕПОРТАЦІЯ РОЗКУРКУЛЕНИХ СЕЛЯН ДРУГОЇ КАТЕГОРІЇ З УКРАЇНИ У 1931 РОЦІ: МАСШТАБИ, ХАРАКТЕР, НАСЛІДКИ

В статті досліджено масштаби депортації розкуркулених селян другої категорії у 1931 році. На основі низки документів з'ясовано питому вагу селян з України серед спецпереселенців на «куркульському поселенні», а також географія їх розселення, умови життя та побуту спецпоселенців Північного Уралу.

Ключові слова: депортації, розкуркулення, спецпоселенці.

Проблема кількості депортованих селян та їх дислокація на «куркульському поселенні» під час другої хвилі розкуркулення є майже недослідженою через втрачання бази документальних даних у радянський період [1, с.128-132; 2; 3, с.46-56; 4, с.126-134; 5, с.133-144]. У зв'язку з демократизацією суспільно-політичного життя у пострадянській період з'явилася реальна можливість, на